

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Першою статтею Закону України «Про освіту» визначено зміст якості освіти та якості освітньої діяльності. Зокрема під якістю освіти розуміється відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг.

Забезпечення якості освіти, її відповідності сучасним викликам та суспільним потребам потребує комплексу заходів. Серед них – об'єктивне оцінювання якості освіти, яка надається на сьогодні в Україні. Таке завдання виконується Міністерством освіти і науки України шляхом участі у міжнародних порівняльних дослідженнях систем освіти, які здійснюються за методиками, визнаними світовою спільнотою. Заходи щодо забезпечення якості освіти, зокрема загальної середньої освіти, розробляються і здійснюються Державною службою якості України, національним центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення якості освіти.

Діяльність Державної служби якості освіти України

Протягом 2019/2020 н. р. робота Державної служби якості освіти України (далі – Служба) зосереджувалась на: інституційній розбудові Служби; розвитку зовнішньої системи забезпечення якості освіти (інституційний аудит, сертифікація педагогічних працівників); сприянні розвитку громадського експертного середовища.

У рамках інституційної розбудови Служби було створено 23 територіальні органи, що дало змогу забезпечити розподіл компетенції та сфер відповідальності між Службою та місцевими державними адміністраціями обласного та районного рівнів щодо оцінювання якості освітньої діяльності закладів освіти та здійснення відповідного державного нагляду (контролю)¹. Територіальні органи відповідають за дотримання якості освіти та якості освітньої діяльності закладів освіти на території відповідної області, вони надають рекомендації стосовно організації внутрішньої системи забезпечення якості освіти і здійснюють інституційний аудит, який є єдиною плановою перевіркою закладів освіти щодо дотримання ними вимог законодавства у сфері освіти.

Питання проведення інституційного аудиту² є дуже актуальними і викликає інтерес суспільства. Інституційний аудит передбачає новий формат співпраці між школами та державою, який дає змогу не лише покращити якість освіти, але й об'єднати учасників освітнього процесу навколо єдиної спільної цілі.

¹ Про утворення територіальних органів Державної служби якості освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 07.11.2018 р. № 935. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/935-2018-%D0%BF#Text>.

² Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 09.01.2019 № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19#Text>.

За результатами проведених у 2019/2020 н. р. інституційних аудитів всі заклади освіти та їх засновники отримали висновки про якість освітньої діяльності й управлінських процесів. У висновках зазначено на якому рівні наразі перебуває школа, надано рекомендації щодо вдосконалення діяльності закладу освіти, пропозиції керівникам закладів щодо планування заходів із підвищення якості освітньої діяльності та вдосконалення внутрішньої системи забезпечення якості освіти. Для полегшення роботи керівникам закладів освіти Службою розроблено та подано до Міністерства освіти і науки України проєкт Методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої освіти.

Упродовж січня – березня 2020 року Державною службою якості освіти спільно з ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України підготовлено 200 регіональних тренерів-експертів з питань проведення інституційного аудиту, створення і розбудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО).

Навчання експертів проходило за п'ятьма модулями освітньої програми: державна політика щодо забезпечення якості освіти в Україні; внутрішня система забезпечення якості освіти у ЗЗСО; зовнішня система забезпечення якості повної загальної середньої освіти. Інституційний аудит; державний нагляд (контроль) як складова системи забезпечення якості освіти; методичний супровід підготовки експертів для участі у проведенні інституційного аудиту.

Служба також активно залучалась до організації процесу сертифікації педагогічних працівників в рамках пілотного проєкту, який розпочався в Україні у 2019 р. Сертифікація педагогічного працівника відбувається на добровільних засадах виключно за його ініціативою.

У 2019 р. Службою було відібрано для участі в процесі сертифікації 1 986 осіб, з них 1 592 особи пройшли навчання, а 857 осіб були залучені до експертного оцінювання.

У 2020 р. для участі у сертифікації зареєструвався 1 591 учитель із 976 закладів освіти. Перший етап сертифікації (незалежне тестування учасників сертифікації) здійснюється на базі УЦОЯО, проведення другого та третього етапів (самооцінювання учасниками сертифікації власної педагогічної майстерності та вивчення практичного досвіду роботи учасників сертифікації) належить до компетенцій Служби. Восени 2020 р. планується проведення заключного етапу сертифікації – експертного вивчення практичного досвіду роботи учасників сертифікації. До участі у ньому допущено 1 040 вчителів.

Участь України у міжнародному дослідженні Early Childhood Environment Rating Scale (ECERS-3)

Міністерством освіти і науки України у 2020 р. започатковується дослідження якості дошкільної освіти, яка буде оцінюватись з використанням

міжнародної методики ECERS-3 (Шкала оцінювання якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти).

Дослідження передбачено Програмою діяльності Кабінету Міністрів України (Постанова КМУ від 12.06.2020 р. № 471), стратегічним та оперативним планами МОН, наказами МОН від 12.12.2019 № 1561 «Про організацію та проведення у 2020 році моніторингового дослідження якості дошкільної освіти з використанням міжнародної методики ECERS»¹ та від 10.04.2020 № 504 «Про затвердження календарного плану організації та проведення дослідження якості дошкільної освіти з використанням методики Early Childhood Environment Rating Scale (ECERS-3)»².

Методика ECERS має виважену систему критеріїв оцінювання якості роботи ЗДО, вона представлена чіткими, кількісно вимірювальними величинами. Основним джерелом отримання інформації для оцінки якості освітнього процесу в ЗДО є спостереження, що здійснюються національними і регіональними експертами.

Дослідження провадиться Державною установою «Український інститут розвитку освіти» (ДУ «УІРО») спільно з командою підтримки реформ (Reform Support Team) МОН за підтримки ЮНІСЕФ (UNICEF) Україна і Всеукраїнського фонду «Крок за кроком».

Відповідно до Календарного плану з організації та проведення моніторингового дослідження якості дошкільної освіти з використанням міжнародної методики «Шкала оцінювання якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти» – ECERS-3 у 2020–2021 рр. передбачається 4 дослідницькі етапи: I етап – видання та поширення (доставка) 16 000 примірників методики ECERS-3 до департаментів (управлінь) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій; II етап – конкурсний відбір й підготовка національних та регіональних експертів; III етап – проведення пілотного та основного етапів моніторингового дослідження ECERS-3 у закладах дошкільної освіти; IV етап – узагальнення результатів дослідження.

Оцінювання якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти України буде здійснюватися за шкалою ECERS-3, вдосконаленою версією попередньої «Шкали оцінювання середовища в ранньому дитинстві» (ECERS-R). Зауважимо, що унікальність шкал ECERS-3 полягає в тому, що їх можна застосовувати одночасно в одному приміщенні або групі дітей віком від 2,5 до 5 років.

Розроблені фахівцями Інституту середовищних рейтингових шкал (Environment Rating Scales Institute) 3 шкали ECERS використовуються у багатьох

¹ Про організацію та проведення у 2020 році моніторингового дослідження якості дошкільної освіти з використанням міжнародної методики ECERS (Early Childhood Environment Rating Scale) : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.12.2019 № 1561. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/nakaz_1561.pdf.

² Про затвердження календарного плану організації та проведення дослідження якості дошкільної освіти з використанням методики Early Childhood Environment Rating Scale : наказ Міністерства освіти і науки України від 10.04.2020 № 504. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kalendar-nogo-planu-organizaciyi-ta-provedennya-doslidzhennya-yakosti-doshkilnoyi-osviti-z-vikoristannyam-metodiki-early-childhood-environment-rating-scale-dali-ecers-3>.

³ Environment Rating Scales Institute. URL: www.ersi.info.

країнах світу, серед яких США, Канада, Данія, Німеччина, Іспанія, Великобританія, Швеція, Японія, Португалія, Іран, Китай, Австрія, Норвегія, Нідерланди, Бангладеш, Чилі, Греція, Угорщина, Ісландія, Індія, Італія, Корея, Португалія, Сінгапур, Колумбія, Ісландія.

Структура ECERS-3 охоплює шість підskal (предметно-просторове середовище, догляд та піклування за дітьми, мовлення й грамотність, пізнавальна діяльність, взаємодія, структурування програми) та має 35 показників та 468 індикаторів.

Методика ECERS-3 є одним із втілень сучасних уявлень про якісну дошкільну освіту. В її основі лежить ідея, що предметно-просторове середовище, взаємостосунки дітей одне з одним, значущими дорослими та якість педагогічних дій – усе це перебуває в тісному взаємозв'язку.

Окрім дослідження якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти використання ECERS-3 дасть можливість: сформулювати спільне бачення показників якості дошкільної освіти серед різних цільових груп – батьків, педагогів, приватних і комунальних закладів дошкільної освіти; привернути увагу до важливості індивідуалізації навчання, виховання і розвитку дітей дошкільного віку; дослідити різні види діяльності дітей у закладі дошкільної освіти; отримати об'єктивну інформацію щодо якості спілкування вихователів із дитиною; зрозуміти значення освітнього середовища для розвитку дітей; дослідити якість взаємодії усіх учасників освітнього процесу.

На сьогодні здійснені необхідні закупівлі послуг видавництва, що забезпечує переклад і видання методики ECERS-3; проводиться відбір і підготовка до навчання національних експертів; забезпечується інформування громадськості щодо ролі досліджень у формуванні освітньої політики.

Основні результати участі України у міжнародному дослідженні Program for International Students Assessment (PISA). Заходи для покращення якості освіти

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.02.2016 р. № 72-р «Деякі питання участі України у міжнародному дослідженні якості освіти PISA-2018» у 2016 р. Україна вперше долучилася до одного з найбільших порівняльних досліджень у галузі середньої освіти – міжнародного дослідження якості освіти PISA, у якому беруть участь понад 80 країн та економік світу. Угода про участь України у міжнародному дослідженні якості освіти PISA-2018 між Міністерством освіти і науки України, Українським центром оцінювання якості освіти та Організацією економічного співробітництва та розвитку була підписана 08 грудня 2016 р.

Нормативними підставами для організації та проведення PISA-2018 в Україні стали розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 року № 903-р «Про затвердження плану заходів на 2017–2029 рр. із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа”», постанова Кабі-

нету Міністрів України від 25 серпня 2004 року № 1095 «Деякі питання запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти» (із змінами та доповненнями), Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», затверджена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5, накази Міністерства освіти і науки України від 23.02.2016 № 149, від 26.01.2017 № 100, від 14.04.2017 № 106, від 13.08.2018 № 138, від 12.03.2018 № 239, від 14.09.2018 № 999, від 26.02.2019 № 263 та низка наказів Українського центру оцінювання якості освіти (УЦОЯО).

Упродовж 2016–2017 рр. УЦОЯО спільно з ДНУ «Інститут освітньої аналітики» провів усі підготовчі заходи, передбачені міжнародним графіком організації й проведення PISA-2018, що дало змогу з 15 по 31 травня 2017 р. успішно провести пілотний етап дослідження, у якому взяли участь понад 3 000 учнів / студентів закладів системи ЗСО, П(ПТ)О, ВО I–II рівнів акредитації. Наступного року, у квітні–травні 2018 р., було проведено основний етап дослідження. У ньому взяли участь 5 998 українських учнів / студентів, які стали репрезентативною вибіркою з-поміж 315 388 українських 15-річних підлітків. Більшість тих, хто взяв участь у дослідженні 2018 р., навчався в цей час у 9–10-х класах ЗЗСО (загальноосвітні середні школи, навчально-виховні комплекси, ліцеї, гімназії, спеціалізовані школи) або на 1 курсі ЗП(ПТ)О та ЗВО I–II рівнів акредитації.

До вибірки потрапили не всі учні/студенти України. Генеральна сукупність 15-річних підлітків, на основі якої формувалася вибірка учасників основного етапу PISA-2018, не включала учнів/студентів із тимчасового окупованих Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та окремих районів Донецької та Луганської областей. Також не стовідсоткове охоплення спричинене тим, що під час формування вибірки до неї не було включено учнів / студентів, які проживають у населених пунктах, що межують із зоною проведення ООС (АТО), які мають особливі освітні потреби та які навчаються мовами національних меншин (крім російської) або іноземними мовами тощо. Таким чином, вибірка репрезентувала тільки 87 % генеральної сукупності 15-річних українських учнів / студентів. Включення до вибірки учасників основного етапу дослідження учнів / студентів, які навчаються в закладах освіти з російською мовою навчання, визначено правилами PISA, відповідно до яких країни, де частка учнів / студентів, які навчаються іншою мовою, ніж державна (офіційна), більше 5 %, мають проводити тестування й нею. З огляду на це в основному циклі дослідження 5 582 учні / студенти (93 %) проходили тестування й анкетування українською мовою, а 415 (7 %) – російською. Результати субвибірок учасників під час аналізу було об'єднано.

Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 було підготовлено колективом авторів – фахівців УЦОЯО (М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох) та фахівцями в предметних галузях PISA (П. Ткач, Ю. Простакова, Ю. Кузнецова)¹. Презентація звіту відбулася в межах низки заходів,

¹ Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / М. Мазорчук та ін. ; Український центр оцінювання якості освіти. Київ : УЦОЯО, 2019. 439 с. URL: http://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf.

проведених з 3 по 5 грудня 2019 р., причому Національний звіт було оприлюднено в той самий день, коли в Парижі (Франція) відбувалася презентація першої частини Міжнародного звіту PISA-2018¹. Крім того, після оприлюднення Міжнародного звіту англійською мовою в найкоротші терміни УЦОЯО було підготовлено його переклад українською мовою².

Національний звіт складається з передмови, вступу, семи розділів і додатків. У розділі 1 охарактеризовано специфіку дослідження PISA та його методологію, вибірку учасників від України та її відповідність установленим міжнародним вимогам. У розділі 2 репрезентовано результати щодо рівнів сформованості читацької, математичної та природничо-наукової грамотності учнів / студентів України, а також основні результати, що пов'язані із соціально-економічним статусом 15-річних підлітків в Україні. У розділі 3 основну увагу зосереджено на читацькій галузі як провідній у циклі PISA-2018 й проаналізовано чинники, що впливають на читацьку грамотність українських учнів / студентів. У розділі 4 простежено, як добробут (задоволеність життям), емоційний стан, навчальна мотивація, цілепокладання й прагнення українських 15-річних підлітків впливають на їхню навчальну успішність. У розділі 5 обговорено те, якою мірою ресурси, інвестовані в освіту державою, зокрема матеріальні, сприяють досягненню учнями / студентами успіху в навчанні. У розділі 6 йдеться про те, як результати учнів / студентів залежать від освітнього середовища, зокрема від кількості годин, відведених на опанування освітньої програми, від дисципліни, частоти прогулів, випадків булінгу. У розділі 7 підсумовано основні результати й означено проблеми в галузі вітчизняної освіти, які виявило дослідження PISA-2018, а відтак запропоновано варіанти потенційних політичних рішень у коротко- та довгостроковій перспективі, що можуть сприяти підвищенню якості вітчизняної освіти в галузі читання, математики та природничо-наукових дисциплін і забезпеченню справедливості та рівності в освіті. У додатки було включено корисну для вітчизняних управлінців та освітян інформацію, а саме: додаток А містить детальну інформацію про те, як українські учні / студенти виконують завдання PISA із читання, математики та природничо-наукових дисциплін, а також окремі рекомендації для освітян щодо можливих форм і методів підвищення рівня сформованості предметної грамотності здобувачів освіти; додаток Б містить дані успішності учнів / студентів у країнах-учасницях PISA-2018; додаток В містить словник основних термінів PISA, використаних у звіті; додаток Г містить інформацію про основні показники та індекси, використані під час підготовки звіту.

Основними результатами PISA-2018 відповідно до даних, зафіксованих у Національному звіті, є такі.

¹ OECD (2019), *PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do*, PISA, OECD Publishing, Paris. URL: <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en>. (Цей звіт розміщено також на вебсайті PISA Ukraine. URL: <https://cutt.ly/6d2ZFUn>).

² PISA-2018. Результати. (Том I). Що учні знають та вміють робити : Міжнародний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 (переклад українською мовою) / переклад: Т. В. Ларіна ; Український центр оцінювання якості освіти. Київ : УЦОЯО, 2019. 324 с. URL: <https://cutt.ly/vd2ZGyE>.

1. Стан сформованості читацької, математичної та природничо-наукової грамотності українських учнів / студентів за результатами PISA-2018

У PISA базовий рівень сформованості тієї чи іншої грамотності визначається як рівень мінімального оволодіння змістом тієї чи іншої предметної галузі й мінімальної сформованості умінь самостійно мислити. Навіть базового рівня сформованості читацької грамотності не досягли 25,9 % українських підлітків, математичної – 36 % і природничо-наукової – 26,4 %. Ці показники є гіршими за середні значення по країнах ОЕСР¹, де базового рівня сформованості читацької грамотності не досягають 22 % підлітків, математичної – 23,9 %, а природничо-наукової – 21 %.

Аналіз успішності українських учнів / студентів в гендерному розрізі засвідчив, що дівчата випереджають хлопців у читанні приблизно на один рік навчання². Натомість хлопці неістотно випереджають дівчат у математиці (різниця становить 7 балів за шкалою PISA). Різниця між досягненнями хлопців і дівчат у природничо-наукових дисциплінах майже не спостерігається.

2. Стан сформованості читацької грамотності за результатами PISA-2018

Особлива увага в межах аналізу результатів PISA-2018 була приділена читацькій грамотності 15-річних українських учнів, адже, відповідно до правил, саме читання було провідною галуззю PISA-2018.

Із читання українські підлітки продемонстрували вищі результати, ніж з інших галузей, щодо яких проводить оцінювання PISA. Із-поміж трьох галузей дослідження саме завдання на читання виявилися найлегшими для 15-річних учнів / студентів з України: 46,4 % досягли рівня 3 й вищих за шкалою сформованості читацької грамотності PISA. Аналіз результатів виконання завдань PISA із читання, які належать до різних когнітивних рівнів, показав сильні й слабкі сторони українських учнів / студентів. Так, вони можуть легко розпізнати основну ідею тексту, робити висновки, ураховуючи кілька умов, проводити деякі порівняння й зіставлення між інформацією в тексті та інформацією з-поза тексту (з фонових знань). Однак менше 30 % українських учнів / студентів можуть упоратися із завданнями, де потрібно розпізнати спорідненість інформації, наданої в кількох уривках або в кількох частинах тексту, інтегрувати зміст частин тексту, щоб визначити основну ідею його призначення, зрозуміти контекстний зміст слова або фрази, оцінити формальні особливості тексту. Українські учні / студенти відчують труднощі, коли необхідно знайти потрібну інформацію в тексті, особливо якщо вона розпорошена в різних, часто несусідніх, його частинах. Підліткам складно критично мислити, розуміти відомі їм категорії в новому контексті,

¹ Країни ОЕСР – це співтовариство розвинених країн з високим доходом громадян, які поділяють спільні ідеї й дотримуються принципів ринкової економіки та демократичного плюралізму. Усі результати в PISA порівнюються із середніми результатами цих країн.

² У PISA приблизним еквівалентом одного року навчання в закладі освіти є 30 балів. Цей показник розраховано на основі статичних досліджень за більшістю національних і міжнародних оцінювань на основі методики PISA. Детальніше про це див.: OECD. (2016). PISA 2015 Results (Volume I): Excellence and Equity in Education. P. 64–65. In PISA. OECD Publishing, Paris. doi:https://dx.doi.org/10.1787/9789264266490-en.

висувати припущення, критично оцінювати тексти. Менше 4 % українських 15-річних учнів / студентів володіють стійкими навичками детального аналізу незнайомого тексту, у роботі з яким необхідно висувати припущення в умовах відсутності очевидної інформації, критично мислити й робити передбачення, звертати увагу на деталі й знаходити інформацію, що прямо не наведена.

3. Стан сформованості математичної грамотності за результатами PISA-2018

У галузі математики рівня 3 і вищих за шкалою сформованості математичної грамотності PISA досягли тільки 37,9 % українських учнів / студентів. Аналіз характеру виконання 15-річними підлітками завдань із математики свідчить, що вони легко розв'язують ті задачі, які передбачають застосування елементарних алгоритмів, формул або процедур; вони здатні розв'язувати задачі із цілими числами, можуть відповісти на запитання, що стосуються відомих їм контекстів, ідентифікувати очевидну інформацію й виконати типові процедури відповідно до чітких інструкцій. Поряд із цим завдання, де потрібно створювати прості моделі й використовувати прості стратегії розв'язування, аргументувати свої дії, використовувати процентні співвідношення й оперувати дробами й десятковими числами, українські підлітки виконують гірше. Складними для 15-річних учнів / студентів є також завдання, у яких потрібно працювати із чітко описаними моделями складних конкретних ситуацій, завдання, у яких можуть бути обмеження або для виконання яких треба зробити певні припущення. Дуже невеликий відсоток учнів / студентів (5 %) виконує завдання, де потрібно розробити моделі складних ситуацій і працювати з ними, показати розвинені вміння міркувати й аргументувати, використовувати символічні представлення ситуацій, концептуалізувати, узагальнювати й використовувати інформацію на основі власних досліджень у нових ситуаціях.

4. Стан сформованості природничо-наукової грамотності за результатами PISA-2018

У галузі природничо-наукових дисциплін 43,6 % українських учнів / студентів досягли рівня 3 та вищих за шкалою PISA. 15-річні підлітки продемонстрували здатність виконувати завдання, де потрібно скористатися помірними предметними знаннями, щоб ідентифікувати певні відомі явища або запропонувати їм прийнятні пояснення. Стосовно менш відомих або складніших ситуацій українські учні / студенти можуть запропонувати пояснення лише в разі наявності певних підказок або допомоги. Досить значний відсоток українських учнів / студентів (майже 14 %) можуть працювати з абстракціями, щоб запропонувати пояснення складніших чи менш відомих ситуацій, здатні обґрунтувати план експерименту, зробити відповідні висновки щодо не дуже складних наборів даних і не досить відомого контексту. Але водночас не більше 4 % учнів / студентів спроможні використовувати абстрактні наукові ідеї, пояснювати незнайомі й складні явища, якісно інтерпретувати інформацію й робити прогнози, оцінювати альтернативні плани проведення експериментів, робити висновки щодо складних незнайомих явищ.

5. Зв'язок успішності учнів / студентів із читання, математики і природничо-наукових дисциплін із соціально-економічним статусом

В Україні учні / студенти із високим соціально-економічним статусом¹ мають у два-три рази вищі шанси досягти високих показників у навчанні, ніж їхні однолітки з низьким соціально-економічним статусом. Найчастіше учні / студенти із нижчим соціально-економічним статусом навчаються в Україні у звичайних ЗЗСО або в ЗП(ПТ)О й проживають у невеликих містах, селищах або селах. Натомість учні / студенти з великих міст мають більше можливостей навчатися в ліцеях, гімназіях та спеціалізованих школах, а відтак рівень сформованості у них читацької, математичної й природничо-наукової грамотності значно вищий, ніж в їхніх однолітків. Максимальна різниця між учнями / студентами, заклади освіти яких розташовані у великих містах, та учнями / студентами, заклади освіти яких розташовані в селах, становить більше 2-х років навчання. Такий розрив в успішності характерний для тих країн, де показник соціально-економічної нерівності громадян є високим.

6. Вплив освітнього середовища на результати учнів / студентів із читання, математики та природничо-наукових дисциплін

PISA приділяє значну увагу вивченню контекстних характеристик життя учнів / студентів (задоволеність життям, емоційний добробут, відчуття приналежності до закладу освіти, булінг у закладах освіти, підтримка з боку вчителів / викладачів, дисципліна в класах, обсяги навчального часу, ресурсне забезпечення закладів освіти). Ці чинники досліджуються шляхом анкетування учнів / студентів та керівників закладів освіти, що ускладнює порівняння освітнього середовища в різних типах закладів освіти України. Тому висновки, отримані за результатами PISA, потребують додаткових спеціальних досліджень.

Основні висновки стосовно освітнього середовища, отриманих за результатами PISA-2018, такі.

В Україні більшість учнів / студентів (80 %) відчувають свою приналежність до закладу освіти, але 25,8 % українських учнів / студентів повідомили, що стикалися прямо чи опосередковано з проявами булінгу у своєму закладі освіти. Хлопці стикаються з випадками цькування приблизно у два рази частіше, ніж дівчата. Підлітки, які стикалися частіше із цькуванням у закладі освіти, показали нижчі результати в усіх галузях тестування PISA.

На успішності українських учнів / студентів суттєво позначається неефективне використання ними навчального часу (ідеться про дисципліну на заняттях, відвідування занять, запізнення тощо). 48 % учнів / студентів за два тижні до тестування PISA пропустили принаймні один навчальний день,

¹ Соціально-економічний статус – це широке поняття. PISA оцінює соціально-економічний статус учня, використовуючи PISA-індекс економічного, соціального та культурного статусу (ESCS), що розраховується на основі кількох змінних, пов'язаних із походженням учня, серед яких: освіта й робота батьків учня; наявність в учня вдома певного майна, яке свідчить про матеріальний добробут родини, книг та певних інших навчальних ресурсів. PISA-індекс економічного, соціального та культурного статусу – це загальний бал, обрахований на основі цих показників. Він обраховується таким чином, щоб його значення можна було порівнювати на міжнародному рівні.

40 % – одне заняття, а 62 % – спізнилися на заняття без поважної причини, що в 1,5 рази більше, ніж у середньому по країнах ОЕСР. Також приблизно 16 % українських учнів / студентів повідомили, що у них на заняттях галас і безлад, що учні / студенти не слухають того, що говорить учитель / викладач, і не можуть працювати добре. Своєю чергою 74 % українських учителів / викладачів уважають, що їхні учні / студенти неухважні на заняттях. Не сприяє досягненню підлітками високих результатів із читання, математики та природничо-наукових дисциплін і обсяг часу, який відведено на опанування відповідних предметів: кожна додаткова година уроків збільшує середній бал учнів приблизно на 10 балів, але у більшості закладах освіти виявлено, що часу на опанування дисциплін недостатньо.

Важливим аспектом освітнього середовища є підтримка учнів / студентів учителями / викладачами. Більше 79 % учнів / студентів уважають, що їхні заняття з української мови і літератури та зарубіжної літератури структуровані. Крім того, приблизно 75 % учителів / викладачів із цих предметів різними методами підтримують своїх здобувачів освіти в опануванні навчального матеріалу на заняттях. Близько 70 % учнів / студентів визнали, що їхні вчителі / викладачі з української мови і літератури та зарубіжної літератури зацікавлені процесом викладання своїх предметів. Такі структуровані підходи призводять до більш високих результатів із читання у закладах загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти.

Учні / студенти, яких батьки не підтримують у навчанні, навіть після врахування додаткових чинників, які суттєво впливають на успішність, у предметних галузях PISA мають у середньому на 10 балів менше за своїх однолітків, батьки яких цікавляться навчанням власних дітей. Натомість участь батьків у справах закладу освіти (участь у роботі батьківської ради закладу освіти, допомога закладу освіти у різних справах на волонтерських засадах, обговорення результатів дитини з учителем / викладачем) безпосередньо не підвищує результатів учнів / студентів.

7. Добробут, ставлення до навчання та прагнення українських учнів / студентів у 15-річному віці

В Україні 82 % учнів / студентів, незалежно від статі, задоволені життям і 89 % часто (частіше дівчата) відчують позитивні почуття, що більше ніж у середньому по країнах ОЕСР. Учні / студенти, які навчаються в закладах освіти, розташованих у сільській місцевості, задоволені життям більше, ніж ті, хто навчається у міських закладах, натомість учні / студенти України із низьким значення соціально-економічного статусу менше задоволені життям, ніж їхні однолітки, які мають високий рівень соціально-економічного статусу.

Позитивне ставлення до закладів освіти позитивно впливає і на результати успішності, хоча зв'язок між успішністю учнів / студентів України та задоволеністю життям і психологічним комфортом, як і в більшості країн, які брали участь у PISA 2018, статистично неістотний.

Приблизно 80 % учнів / студентів, частіше дівчата, уважають, що навчання у закладі освіти важливе й допоможе отримати гарну роботу та вступити

до закладу вищої освіти. При цьому учні / студенти, які мають більш високі результати із тестування PISA, не завжди позитивні в оцінці закладів освіти. Варто зазначити, що лише 64 % учнів / студентів прагнуть отримати вищу освіту першого (бакалаврського), другого (магістерського) або третього (освітньо-наукового/освітньо-творчого) рівня, при цьому прагнення піти навчатися далі у хлопців сильніше, ніж у дівчат.

8. Ресурсне забезпечення освітнього процесу в Україні

Окремим питанням, якому PISA приділяє особливу увагу, є ресурсне забезпечення закладів освіти на державному рівні, а також ефективність використання закладами освіти отриманих ними ресурсів. Частина даних щодо цього аспекту в межах PISA збирається на підставі офіційних статистичних джерел, а частина за підсумками анкетування керівників закладів освіти.

Станом на 2018 р. Україна витрачала на одного учня / студента приблизно 27 000 доларів за весь період навчання його з 6 до 15 років, що менше, ніж витрачають на своїх учнів / студентів країни ОЕСР. Цей чинник можна вважати тим, що частково зумовлює нижчі показники України в PISA в усіх трьох предметних галузях (читанні, математиці, природничо-наукових дисциплінах). Загалом за витратами на одного учня / студента Україна належить до групи країн, у яких видатки на одного учня / студента становлять менше ніж 50 000 доларів. Як свідчать дані, витрати, нижчі за цю суму, негативно позначаються на успішності учнів / студентів. При цьому варто зауважити, що такі витрати включають все, що пов'язано з підготовкою учнів / студентів: заробітна плата педагогічних і допоміжних працівників закладів освіти, кошти на обслуговування будинків та інфраструктури, експлуатаційні витрати й витрати на навчальні матеріали.

Рівень забезпеченості закладів освіти матеріальними й навчальними ресурсами в межах PISA було проаналізовано на підставі даних анкетування керівників закладів освіти. Загалом було з'ясовано, що в Україні, порівняно з країнами ОЕСР, у закладах освіти спостерігається брак як матеріальних, так і навчальних ресурсів. На думку українських керівників закладів освіти, реалізувати потенціал у сфері провадження освітнього процесу їхнім закладам передусім заважає брак засобів навчального призначення, їхня неналежна якість, а також неналежна якість інфраструктури.

Найважливішим ресурсом, за результатами PISA, є вчителі / викладачі: дослідження показує, що вищий рівень кваліфікації вчителя / викладача позитивно впливає на успішність учнів / студентів. Станом на 2018 р. в Україні на одного вчителя / викладача припадало в середньому 12 учнів / студентів (що відповідає середньому по країнах ОЕСР). Цей показник значно різниться залежно від специфіки закладу освіти. Так, у ЗЗСО, що розташовані в селах, на одного вчителя / викладача припадає значно менше учнів / студентів, ніж на вчителя / викладача у великих містах. Утім менша кількість учнів / студентів не позначається на їхній вищій успішності в навчанні, як можна було б очікувати.

Означені основні результати засвідчують необхідність зосередження уваги освітян на виявлених проблемах, що передбачає передусім активне донесення інформації про результати PISA до всіх зацікавлених сторін. З огляду

на це, Українським центром оцінювання якості освіти у співпраці з UNICEF Україна, Міжнародним фондом відродження та іншими установами, організаціями було реалізовано цілу низку заходів із підготовки інформаційної кампанії щодо PISA, зокрема оновлено структуру й змістове наповнення сайту PISA Ukraine (<http://pisa.testportal.gov.ua/>), опубліковано інформаційні матеріали тощо.

На сьогодні на сайті PISA Ukraine розміщено національний та міжнародний звіт за результатами PISA-2018, рамкові документи щодо галузей PISA, науково-методичний посібник Національної академії педагогічних наук України «Уроки PISA-2018: методичні матеріали», регулярно оприлюднюються аналітичні матеріали ОЕСР «PISA у центрі уваги», розпочато публікацію вітчизняних тематичних аналітичних міні звітів «PISA: Україна в центрі уваги». Крім того, із часу оприлюднення результатів PISA-2018 у засобах масової інформації з'явилася ціла низка публікацій для широкої, зокрема й учительської, аудиторії. Завдяки цьому, можна сподіватися, освітянський загал матиме змогу більш критично підійти до чинних практик і зосередити зусилля на підвищенні якості вітчизняної освіти на підставі об'єктивних даних.

Насамкінець варто зазначити, що вже з 2018 р. паралельно з проведенням циклу PISA-2018 в Україні було розпочато підготовку до проведення наступного циклу – PISA-2021. Особливістю цього циклу, порівняно з попереднім, є те, що Україна вирішила брати участь у комп'ютерній версії PISA, що ставить неабиякі виклики, адже до цього в країні не проводилися такі масові оцінювання з використанням комп'ютерної техніки.

Участь України у міжнародному дослідженні Training Assessment Project (TAP)

2019 року за пропозицією Світового банку Україна в особі Міністерства освіти і науки України долучилася до міжнародного проекту вивчення інституційного забезпечення та якості надання освітніх послуг – Training Assessment Project (далі – TAP). Дослідження є відносно новим (перші пілоти відбулися у 2016 р.), подібні дослідження Світовий банк проводив лише в кількох країнах світу, зокрема у Молдові і Казахстані.

Від початку метою TAP було визначено оцінювання поточного стану та спільних практик надання освітніх послуг закладами професійної (професійно-технічної) освіти та визначення спільних практик й характеристик, що сприяють підвищенню якості освіти. Основним фокусом дослідження в країнах-учасницях TAP були короткострокові програми підготовки фахівців та заклади освіти (установи, організації), що надають такі освітні послуги.

З огляду на брак інформації загальнонаціонального рівня про стан та якість підготовки педагогічних працівників, а також даних щодо характеристик системи підвищення кваліфікації педагогів за домовленістю зі Світовим банком для України напрями дослідження було модифіковано, тож воно охоплюватиме два напрями: підготовка майбутніх вчителів та аналіз програм професійного розвитку педагогічних працівників.

Важливість другого складника зумовлена змінами в політиці МОН щодо вибору педагогічними працівниками програм підвищення кваліфікації міжнародного проекту вивчення інституційного забезпечення та якості надання освітніх послуг – нова система, що передбачає дерегуляцію ринку послуг з професійного розвитку вчителів, мала стартувати з початку 2020 року, але її імплементація була призупинена через суттєве скорочення освітнього бюджету (частина коштів була спрямована на покриття інших видатків Державного бюджету) та масштабні карантинні обмеження.

У рамках дослідження ТАР вивчатимуться заклади освіти, установи, організації, що надають освітні послуги за двома напрямками підготовки:

- заклади, установи та організації, що надають послуги з професійного розвитку та підвищення кваліфікації педагогів (in-service teacher training), в тому числі приватні та/або неурядові організації;
- заклади педагогічної освіти (pre-service teacher training).

Формат дослідження передбачає використання двох основних інструментів:

- опитування працівників закладів педагогічної освіти та освітніх установ, що надають послуги з підвищення кваліфікації вчителів, шляхом заповнення ними розроблених для цілей дослідження анкет;
- проведення фокус-груп, цільовими аудиторіями яких будуть студенти / слухачі освітніх програм, педпрацівники освітніх установ, що надають відповідні послуги, потенційні роботодавці (керівники закладів освіти).

Напрями дослідження й анкети для закладів педагогічної освіти та надавачів послуг із підвищення кваліфікації педпрацівників було доопрацьовано МОН та УІРО спільно з командою ТАР із урахуванням особливостей та структури системи освіти України.

Передбачається, що опитування охопить близько 300 закладів освіти, організацій та установ – з огляду на масштаб системи, це всі або переважна більшість закладів, що готують фахівців за освітніми програмами галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» та пропонують програми професійного розвитку педагогічних працівників. Зокрема йдеться про заклади вищої педагогічної освіти, педагогічні коледжі, факультети з підготовки фахівців педагогічних спеціальностей, інститути післядипломної педагогічної освіти, установи та організації приватного сектору.

Основний, т. зв. «польовий», етап дослідження заплановано на жовтень–грудень 2020 року, його реалізацію виконуватиме місцева компанія-підрядник, визначена Світовим банком на конкурсних засадах. Передбачається проведення дослідження навіть за умови дії карантинних обмежень в певних регіонах країни – може бути використаний онлайн формат збору первинних даних.

Результатами дослідження (очікуються на початку 2021 року) є національний аналітичний звіт щодо системи підготовки педагогічних працівників в Україні, база даних дослідження, яка дозволить аналізувати всю систему закладів та установ підготовки педпрацівників за численними параметрами, а також індивідуальні профілі кожного з проаналізованих надавачів освітніх послуг.

Інформаційна база Training Assessment Project стане важливим джерелом даних для формування доказової освітньої політики щодо підготовки та професійного розвитку, мотивації педагогічних працівників у контексті імплементації реформи НУШ та інших реформ у сфері освіти.